

TOPONÍMIA DE JUSSEU*

CARLOS ÀNGEL RIZOS JIMÉNEZ

Jusseau és un petit poble situat al sud-est del terme municipal de Graus (Osca). La seva parla va ser estudiada per Artur Quintana a l'article «Encara més capcirs: els parlars orientals de Sarró (Baixa Ribagorça Occidental)»,¹ on s'ocupa de la parla de tres pobles d'aquesta zona que adscriu al català: Aler, Jusseau i Torres del Bisbe. El més català és el més oriental, Aler, i el més aragonès és el més occidental, Torres del Bisbe. Jusseau es troba al mig i comparteix trets amb l'un i amb l'altre. La toponímia de Torres del Bisbe va ser tractada per Francisco Salamero Reymundo a l'article «Toponímia urbana de Torres del Bisbe».² Pel que fa a la toponímia de Jusseau, només tenim el que recull Joan Coromines a l'*Onomasticon Cataloniae* i al DECat a partir de l'enquesta que va fer l'any 1965 a Pablo Salamero Broto, informant que va enquestar també Artur Quintana al seu dia. Jo també he enquestat aquest mateix informant, a més d'alguns altres. La present comunicació només pretén esclarir alguns dels topònims de l'antic terme municipal de Jusseau a partir de les dades que proporciona, per un cantó, l'enquesta oral i, per un altre, la documentació antiga. Només tractaré aquells topònims que presenten alguna dificultat d'interpretació que no hagi quedat esclarida per la bibliografia existent, encara que aquesta es refereixi a homònims o quasi-homònims. Sí que esmentaré els topònims de Jusseau que ha estudiat Coromines i diré en quina mesura es pot defensar la interpretació que hi proposa.

* El present estudi ha estat realitzat gràcies a una beca d'investigació de la Universitat de Lleida en conveni amb l'Instituto de Estudios Altoaragoneses. S'emmarca dins del projecte *Toponímia de Ribagorça* (PS94-0208 de la DGICYT), subvencionat pel Ministeri d'Educació i Cultura, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Lleida.

1. Artur Quintana (1993): «Encara més capcirs: els parlars orientals de Sarró (Baixa Ribagorça Occidental)», in *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXVII. Miscel·lània Jordi Carbonell* 6, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 271-308.

2. Francisco Salamero (1993): «Toponímia urbana de Torres del Bisbe», *Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica*, 54-55, pàgs. 439-442.

Presentaré els topònims per ordre alfabètic i escrits en la forma com es pronuncien actualment.

Balon, Mas de: a. 1850 «Mas de Balon»(Madoz,³ s.v. Juseu); a. 1894 «Mas de Balon».⁴ Tractant-se del nom d'un mas, no és estrany que vingui d'un antropònim, el corresponent al nom del propietari. Entre l'antroponímia catalana d'origen germànic trobem el nom Balone, que, aparegut en documentació d'Empúries (RAC,⁵ s.v. Baldus), es remunta al nom germànic Balda, que coneix formes com a Balduni, Paldune, Baldun, Baldo (Förstemann,⁶ cols. 235-6). Sembla que la formació Balon(e) es basa en una llatinització del nom Baldo com a nom de la tercera declinació de tema en *-n*, del tipus Cato/Catonis «Cató». Pel que fa al pas del grup *-ld-* a *-l-*, és una simple assimilació que es veu també en Ballus (RAC, ib.), on el germànic Baldo n'ha pres com de la segona declinació. Aquesta etimologia em sembla més probable que les que dona Coromines per a una sèrie d'homònims valencians. L'inconvenient rau no tant en el fet que siguin arabismes —a Jusseu hi ha altres topònims d'origen àrab: Maclau, Çuferri, etc.—, sinó que l'antropònim germànic és perfecte per tal de donar nom a una aldea, com en aquest cas. Els topònims que tracta el mestre són els següents: 1) El Baló (mas de Benifallim), Casa'l Baló (Banyeres de Mariola), El Baló o Való (Cullera), explicats tots a partir d'un masculí de Balona (també topònim), procedent de l'àrab *banûna* 'dolç, graciós', per dissimilació, emprat en toponímia amb valor d'epítet (lloc plaent, fèrtil), com si partíssim d'un sobrenom o nom de persona (OnCat II 329b25-30a22). I 2) El Való (Cullera; el mateix d'1?), Casa de Való (Catadau), que es remunten a l'àrab *balw* 'afligir, posar a prova, consumir, desgastar', que passà a nom de persona i, després, a nom de lloc menor (OnCat VII 442b30-45). Per al nostre cas, també serien possibles aquestes interpretacions però sembla molt més senzilla la que jo proposo, que segurament també seria vàlida per als casos que dona Coromines.

3. Pascual Madoz (1845-50): *Diccionario geográfico estadístico histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, 16 vols., Madrid, Estudio literario-tipográfico de P. Madoz i L. Sagasti.

4. Les mencions de l'any 1894 corresponen a les rendes de la propietat rústica de Jusseu, conservades a l'Archivo Histórico Provincial de Huesca (Hacienda, núm. 300). En aquest cas, no dono la foliació perquè hi ha un índex que en facilita la localització.

5. RAC= Jordi Bolòs i Josep Moran (1994): *Repertori d'Antropònims Catalans*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

6. Ernst Förstemann (1900): *Altdeutsches namenbuch. Personennamen*, München-Allach, Wilhelm Fink Verlag, 1962.

Camfarto: a. 1862 'Camfarto'(13r)⁷ i 'Camfarta'(116r); a. 1894 «Partido de Camfarto... Partida Canfarto ... Partida en Confort». No hi ha dubte que es tracta d'una fusió de *camp* i *farto*, en el sentit de 'camp fart d'aigua'. Rohlf's⁸ recull a Benasc *terra farta* com a 'tierra húmeda y bien abastecida'.

Canalabada: a. 1862 'Canalabada' (41r) i 'Cañalabada' (149r); a. 1894 «Partida Canalevada... Canalabada». Ho hem d'entendre com a Cana l'Abada. Andolz⁹ recull *cana* com a 'caña' a Benavarri. Tenim, doncs, un lloc on creixen canyes. Aquesta zona devia pertànyer a l'Abadia, casa que encara existeix junt amb la Casa Badia. No esdevé estrany pensar que *abada* és una derivació simplificada, en lloc d'*abadessa*, en la formació del femení del mot *abat* per tal de designar alguna dona de l'entorn de l'abadia, donat que l'abat sempre és un home.

Cantaloba: a. 1862 'Cantaloba' (16r) i 'Cantalobas' (115v). Ja va ser explicat per Coromines, OnCat III 246a55, com a lloc on canten els llops.

Caralto: Gulsoy¹⁰ explica aquest nom recollit per Coromines com un sintagma format pel substantiu *quer* 'roca, penyal' i l'adjectiu *alto*. 'roca alta'.

Comagro: a. 1862 'Comadroz' (13v *et passim*) i 'Comadron' (144r); a. 1894 'Partida Camagró' (a l'índex: 'Camagros'). Hem de pensar que les mencions de 1894 han canviat o per *a* potser per analogia amb *camp*. En tot cas, és un topònim difícil d'esclarir. El primer element sembla clar que és *coma*, «depressió més o menys pregona i planera en un terreny de muntanya». Quant al segon, proposo tres opcions igualment insegures. Es pot tractar del mot *troz*, 'trozo' (Andolz, s.v., localitzat a Bielsa i Hecho), entès com a 'tros de terra' (es poden trobar exemples toponímics al DECat VIII 884a57-b34). En aquest cas, tindriem una sonorització de la *-t-* intervocàlica en època antiga i ho hauríem d'entendre

7. Les mencions de l'any 1862 corresponen als amillaments de Jusseu, conservats a l'Archivo Histórico Provincial d'Osca (Hacienda, núm. 731). La numeració entre parèntesis correspon a la foliació.

8. Gerhard Rohlf's (1985): *Diccionario dialectal del Pirineo aragonés*, Saragossa, CSIC, s.v. *farto*.

9. Rafael Andolz (1977): *Diccionario aragonés*, Saragossa, Mira Editores, 19924, s.v. *cana*.

10. Joseph Gulsoy (1996): «Quer 'roca, penyal' i la seva família en la toponímia catalana», *Llengua & Literatura: Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura*, 7, pàgs. 167-208 [pàg. 194].

com a 'tros (de terra cultivable) de la coma'. En efecte, i no té res d'estrany, a Jusseu trobem les partides de la Coma i las Cometas. Una altra opció és pensar en el cognom Doz, que encara és viu a Aguilaniu, poblet immediat a Jusseu, a la part sud-oest del terme de Graus. Aquí hauríem de parlar d'una estranya epèntesi de *-r-* entre la *d* i la *o*. La tercera interpretació consisteix a entendre *-droz* com un antropònim germànic. Per un cantó, podria ser Drudi, que presenta també les formes Drudo, Truzo i és freqüent com a terminació *-drudis/-trudis* (pensem en Gertrudis; Förstemann, cols. 421-7, on apareix fins i tot el nom Gomadrudis, que per a donar per ell mateix Comadroz presenta l'inconvenient de l'ensordiment de la G- inicial). Aquest *-drudis* donaria *-druz* en la parla local, però el tancament d'una *u* tònica en *o* no seria un cas aïllat. A més a més, el RAC (s.v. Druda) recull noms d'aquesta família en territori català: Druda, Druzia, Drudela, Druduleva. Menys problemes fonètics presenta l'antropònim germànic Throt, que apareix també com a Drooz¹¹ (Förstemann, col. 1466), però per ésser molt poc freqüent i no tenir vestigis del seu ús en la Marca Hispànica, prefereixo descartar-lo.

Comprimerot: a. 1862 'Comprimerot'(28r), 'Coprimerot'(50v) i 'Coprimerod'(61r); a. 1894 'Partida Coprimurot' (a l'índex, on s'alteren moltes grafies: 'Partida Proprimurot'). Avui sentim tant [komprimeròt] com [komplimeròt]. La presència de la *p* fa pensar que el primer element és camp, que ha canviat la *a* en *o* per assimilació amb la *o* de la darrera síl·laba. El segon element pot ser *rimerot*, derivat diminutiu amb el sufix *-ot* del substantiu *rimer*, 'conjunt de coses posades les unes sobre les altres, pila'. Entenem, doncs, 'el camp del rimerot'.

Çuferrí: Coromines, OnCat VII 185a18-39, parla d'aquest topònim. L'única documentació que en dona és «Bartholomeo Soferre, portionario ecclesie de Jusseu»(a. 1279). Hi afegeixo les següents: a. 1242 «R. Zuferré» (Mur,¹² *Colección Diplomática de Graus y su entorno (1050-1450)* [inèdita], doc. 161); a.

11. Casualment, rep el nom de Droz l'editorial que va publicar el famós llibre de William D. Elcock *De quelques affinités phonétiques entre l'aragonais et le béarnais*, París, E. Droz, 1938.

12. Vull expressar des d'aquí la meua gratitud a Jorge Mur Laencuentra per haver-me facilitat una còpia de la seva obra, que es troba en curs de publicació.

1381 'G. Çoferre' (Camarena Mahiques, *Focs y morabatins de Ribagorza*,¹³ pàg. 52; veí de Jusseu); a. 1684 'las casas de çuferri aldea del dho lugar de Juseu ... Zuferrí' (Prot. 4582,¹⁴ 18v i 19v); 1850 'Zuferrí' (Madoz, s.v. Juseu); a. 1862 'Suferrí' (108v); a. 1894 'Partida Zuferrí'. Quant a l'etimologia, presento les que dona Coromines: «Origen certament aràbic, però cal dubtar entre dos ètimons concrets. 1) Un de la mateixa arrel que els anteriors [a saber: Suera, Benissuera, Sufera, Zuera], a la qual pertany també zuhari, d'on el nostre *saurí* 'geomàntic, cerca-aigües, rabdòleg', i *zuhairi*, 'instrument del id.' etc. (Dozy): especialment en aquest, es traslladaria l'accent, segons la norma de l'àrab vulgar, a la penúltima llarga; pero també podria venir (2) de l'arrel *asfar* 'groc rogenic', car d'aquesta prové *çufèri* en l'àrab granadí com a color de cavall: 'vayo, como cavallo': 'cavallo vayo: *farâç çuferî*' (PAlc, 424a23-424a18)».

Gasiño: a. 1862 'Gasiño' (26r) i 'el Gasiño' (165r). El nom d'aquesta partida pot venir del nom de persona llatí Gallinius (Schulze¹⁵, pàg. 307) mitjançant l'evolució normal a la zona del grup *-ll-* intervocàlic a *[-z-]*, que després s'ensordeix en *[-s-]*. A més a més, Gallinius és un nom que es troba documentat a la Marca Hispànica (RAC, s.v.; recollit a Ripoll).

Jusseu. L'*Onomasticon* dedica dues pàgines a aquest topònim (OnCat IV 487-8). Allà dona una bona representació de les mencions antigues: a. 987 'Jonsedh [per Jousedh]... Jonsed [per Joused]... Jonsed [per Joused]'; a. 1067 'Josset'; a. 1212 'Jusse'; a. 1276 'Juseu', etc. No obstant, cal dir que n'hi manquen algunes d'importants que recolzen l'etimologia que proposà el mestre: sense data (però anterior a l'interval 1011-1017) 'in Joveset' (Durán Gudiol, *Colección Diplomática de la Catedral de Huesca*, doc. 416 / Yela Utrilla, Cartulario de Roda, pàg. 139; aquest document, signat per Ato de Olbena [poble, aquest, molt proper] correspon al testament de Na Toda I de Ribagorça, que va morir per aquells anys); a. 1218 'de Iussed et de Elins' (Mur, C.D. *Graus*, doc. 133); a.

13. No dono la cita bibliogràfica completa de les fonts d'on he extret les mencions documentals per tal de no abundar en bibliografia. A més a més, amb les dades que hi dono (cognom de l'editor dels textos i abreviatura del títol de l'obra juntament amb el número de pàgina o de document) és possible localitzar les mencions sense dificultat. Reservo la llista completa i detallada de la bibliografia per a un treball conjunt que preparo sobre la toponímia d'una zona més àmplia: *Toponímia de la baja Ribagorza occidental*.

14. Tots els protocols notariaus que cito procedeixen de l'Archivo Histórico Provincial d'Osca.

15. Wilhelm Schulze (1904): *Zur Geschichte Lateinischer Eigennamen*, Zürich, Weidmann, 19662.

1262 'Iubset... Iubset' (Arxiu Capitular de Lleida, pergamins de Roda, R-8-448). Coromines proposa com a ètim Iovis Aedem (i després *Iovis Sedem*), 'templet de Júpiter'. L'argument que hi dóna és el següent: «Car l'església aprofità en tants llocs els centres de devoció pagana, donant-los cristiana benedicció, i suplantant-hi el nom d'un sant que's assemblés al de la divinitat tombada de l'altar: de l'aquità Sembettenne en féu Sant Beat de Comenge (V. l'article *Beado*, supra vol. II, 385). Doncs ací Iovis fou destronat per Julianus, Sant Julià». Convé recordar que, si bé és cert que l'església del poble està dedicada a Sant Julià, també ho és que al cantó del poble es troba el cim més alt de la zona (831 metres), que està coronat per una ermita dedicada a Sant Salvador. Mossèn Pascual Benabarre, capellà d'Aler, que no coneixia el testimoni de Coromines, em va dir que pensa que hi va haver un temple dedicat a Júpiter allà ara trobem l'ermita de Sant Salvador. La raó és la següent. Diu que es dóna el mateix cas a molts llocs. El cim més alt, que era el que dedicaven els romans al rei dels déus, és el dedicat a Sant Salvador. Així ho podem comprovar a Benavarri, a Alfarràs, a Castillonroi, a Areny, a Santorenç i a molts altres indrets. A més a més, un dels epítets que s'atribuïen a Júpiter era Soter 'salvador' (del grec *σωτηρ*), que es tradueix al llatí com a Salvator, epítet de Jesucrist.

Lanau: c. 1660 'la Nau' (Arxiu Capitular de Lleida, *Lucero del Sacristán Mayor*, 163r); a. 1862 'Lanao' (44v). Coromines, OnCat V 444b45, parla d'aquest topònim: «*La Nau*, nom d'una partideta de Jusseu (XLIX, 15): aquí potser degut a una roca de forma comparable». Sí que és possible que aquesta partida rebés aquest nom per la semblança d'una roca a una nau, però crec que hauria estat més probable que es triés el mot *barco*, molt més freqüent. Així, a la Puebla de Castro, poble que ja es troba en zona de parla aragonesa, passat Graus, tenen la Peña del Barco, on sí que és cert que la forma del penyal recorda la proa d'un vaixell. Encara que és versemblant la interpretació que dóna el mestre, no hem de descartar-ne una altra. Em refereixo a l'aragonès *lenao* 'azotea, mirador, corredor' (Andolz, s.v., el localitza a la Puebla de Híjar), *lenado*; 'teulada' (en un document aragonès medieval facilitat per Xavier Terrado), *llinaullinao*, 'tejado' (DECat V 145b7: Benasc), el català *llenat* 'teulada, llosat', tots procedents del basc *lena* 'llosa' (DECat, s.v. llenà). Lanata (alqueria de Gerbe i Griébal [Aínsa]) i Toledo de Lanata (La Fueba) són despoblats d'Osca que comparteixen aquesta etimologia (OnCat VII 35a54). En tot cas, la mateixa roca pot semblar tant una teulada com una nau.

Macllau, la: a. 1862 'Maclau' (52r); a. 1894 'Partida en la Maclau'. L'*Onomasticon* dedica un subarticle a aquest topònim i diu que ve de l'àrab *al-mahlad* 'lloc reservat' (derivat de l'arrel *hld* 'perpetuar-se en el Paradís', 'restar inalterat el cor d'un mort') a través d'*Almaklau*. Dóna aquesta explicació per a la Macllau, dient que aquest nom és la denominació àrab de la immediata Cova de Santiberi, que segons ell s'anomena així perquè hi devia haver una ermita o imatge dedicada a Sant Pere: (spelunca / cova) Sancti Petri, amb la *-p-*intervocàlica sonoritzada pel mossàrab. Dins l'article *Jusseau*, Coromines dóna una explicació diferent del nom d'aquesta cova: «Al peu de St. Julià de Jusseau vaig registrar la *Cova de Santiberi*, damunt *La Macllau*. A l'article *Maclet* s'explica aquests noms per un àr. *Mahlad* 'lloc reservat'. Consagrat a un Sant Tiberi. Es pot imaginar que fos un sant suposat: dessota el Jovis Augustus [Sant Julià de Jusseau], potser recordant com l'emperador *Tiberi* succeí a l'emperador *Julius Cesar Augustus*?». És evident que Coromines està elucubrant. No obstant, ha estat encertat amb la primera hipòtesi. En un document sobre Jusseau de l'any 1445, llegim: «Item capella sancti Petri habet salinas...».¹⁶ Sens dubte, està parlant del nostre topònim, donat que no tenim cap més partida, finca ni ermita dedicada a aquest sant en tot el terme de Jusseau. Aquest nom va donar lloc segurament al nom dels propietaris d'aquelles terres, que avui s'anomenen Casa Santiveri, cognom que està sobradament documentat a la zona. Només cal fer una ullada al registre de la propietat rústica i urbana de 1894 i als amillaraments de 1862.

Manyanis: a. 1862 'Mañania' (28v), 'Mañanis' (33v), 'Mañanio' (60r), 'Mañanis' (123bis-r). Sembla clar que la terminació *-ís* correspon al sufix adjectival *-iceus*. Pel que fa a l'arrel, seria estranya aquesta derivació a partir d'un substantiu *manyà* 'ferrer' (<**manianus*; DECat V 445a37). És molt més versemblant partir, com succeeix a Manyanet (Pallars; <*Median-etum*, OnCat V 181), del llatí *medianus* 'mitjà'. L'ètim seria, doncs, *Median-iceum*. Aquesta derivació no es pas més insòlita que el castellà *medianil*. Tractant-se, com és el cas, d'un turó, no té res d'estrany que el nom designi la seva alçada mitjana.

Monfollité: a. 1862 'Monfollite' (39r) i 'Monfollit' (56r). Hem de pensar que la terminació *-é* no és altra cosa que el diminutiu *-et*. Monfollit es pot

16. Francisco Castellón Cortada (1985): «Las salinas de Aguinaliu, Calasanz, Juseu y Peralta (Huesca)», *Argensola*, 99, pàgs. 69-90 (pàg. 73).